

KAKO JE PISAO *GLAS BJELOVARA*, LIST LJEVIČARSKE ORIJENTACIJE U RAZDOBLJU OD 1935. DO 1940.

ŽELJKO KARAULA

Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper

Banovine Hrvatske 26
HR - 43000 Bjelovar

Primljeno/Received: 15.08.2007.
Prihvaćeno/Accepted: 15.10.2007.

U radu će se prikazati svjetonazor i odabir tema koje je u svom petogodišnjem izlaženju donosio tjednik Glas Bjelovara, list ljevičarske orijentacije. Zamjetljiva je pozornost koju je tjednik Glas Bjelovara davao vanjskopolitičkim temama, posebno događajima u Europi, a između ostalog, ovdje se donose i one teme iz života grada Bjelovara koje govore o radničkom i sindikalnom organiziranju, borbi za socijalna prava ugroženih i sirotinje te svakodnevni život u gradu Bjelovaru u periodu od 1935. do 1940. godine.

Ključne riječi: tjednik Glas Bjelovara, Komunistička partija Jugoslavije (KPJ), propaganda, Bjelovar

Uvod

Socijalistička radnička partija Jugoslavije (komunista) osnovana je 1919. godine u Beogradu, koja je na svom Drugom kongresu u Vukovaru 1921. godine promijenila naziv u Komunističku partiju Jugoslavije (KPJ). Komunistički program koji je bio usmjeren na rušenje buržoaskog poretka općenito i uspostavu jugoslavenske radničko-seljačke sovjetske republike, a koji je zbog pristupa agrarnoj reformi i socijalnoj problematici, organizaciji državne uprave kao i štrajkovima, postao vrlo brzo nepodesan nositeljima vlasti u karađorđevićevskoj monarhiji, ali i ostalim građanskim strankama. Zakonom o zaštiti države od 1. kolovoza 1921. godine, a prethodno i Obznanom¹ stvoreno je uporište za progon i kažnjavanje komunističke ideje, njihovih organi-

zacija i akcija, te je Komunistička partija brzo prešla u ilegalno djelovanje. Treba spomenuti da je šestosiječanjska diktatura proglašena zato jer je u zemlji zavladao gotovo revolucionarno stanje, te država više nije normalno funkcionirala. Osim progona komunista,² progone se i nacionalisti jednakom oštrinom i neprimjerenom okrutnošću.

Iako su se time znatno smanjile njene aktivnosti i djelovanje, KPJ je bila stalno potencijalna opasnost za vladajuće strukture, mada je time precjenjivana njezina realna snaga. Zbog toga je nastavljen progon i kažnjavanje istaknutih i manje istaknutih pojedinaca, ali i cijelih skupina članova ili pristaša zabranjene Komunističke partije, te drugih organizacija pod njezinim utjecajem, poput Saveza komunističke omladine Jugoslavije (SKOJ). Vlasti su progonile i zabranjivale raspa-

1 Misli se na tako naslovljen dekret vlade Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca od 30. prosinca 1920, kojim su sužena razna demokratska prava građana "u nužnoj obrani države". U Obznani vlada Kraljevine SHS obznanjuje svoju odluku "Da se do rešenja Ustava zabrani svaka komunistička i druga rastrojna propaganda, obustave njihove organizacije, zatvore njihova zborišta, zabrane njihove novine i svi drugi spisi koji bi mutili mir i spokojstvo Države, propovedali, pravdali ili hvalili diktaturu, revoluciju ili ma kakvo nasilje. Odmah se imadu uzaptiti svi pozivi na generalni štrajk i do mesec dana zatvoriti svi koji ih čine usmeno ili pismeno (...) Zabranice se sve štampane stvari kojima se umanjuje značaj ovih mera naredenih za održavanje slobode, reda i svojine (...) Da se u svakom slučaju nereda sa razornim karakterom, prvo preduzimaju oštre mere protiv voda i moralnih podbadača (...) Da se iz državne službe otpuste svi činovnici viši i niži, koji bi produžili propagandu boljševizma u našoj zemlji (...)", Branko, PETRANOVIĆ, Momčilo, ZEČEVIĆ, Istorija Jugoslavije 1918.-1988.- tematska zbirka dokumenata, Prva knjiga: Kraljevina Jugoslavija 1918.-1941, Beograd, Rad, 1988., 111.

2 Od početka diktature 1929. godine pa do kraja 1931. osobito su česta ubojstva komunista i to onih iz najviših foruma te stranke. Primjer takvoga terora bilo i ubojstvo sedam sekretara SKOJ-a Josipa Debeljaka, Josipa Kolomba, Paje Pavla Marganovića, Janka Mišića, Mije Oreškog, Pere Popovića Age i Zlatka Šnjadera u istom razdoblju. BOSILJKA JANJATOVIĆ, Politički teror u Hrvatskoj (1918.-1935.), n. dj., 289.-230.

čavanje i širenje komunističke literature, komunističkog tiska i svih onih listova koji su propagirali komunističku ideju. Svako prenošenje i raspačavanje protudržavnih letaka i brošura, te članstvo u Komunističkoj partiji kažnavalo je višegodišnjim zatvorom, a uhićenim komunističkim teroristima prijetila je doživotna robija, a nerijetko i smrt. Zbog toga je Partija bila prisiljena na osnivanje listova pod svojim utjecajem, u kojima je komunistička propaganda bila znatno prilagođena i ublažena, djelujući kao lijeva građanska inicijativa. Nakon proglašenja osobne diktature kralja Aleksandra 1929. godine, KPJ je procijenila da je došlo vrijeme za oružani ustanak. Taj čin još je jače pooštrio odnos vlasti prema ilegalnoj KPJ, tako da su kažnjavanja komunista bila vrlo oštra i brutalna, a postupak protiv njih proveden brzo i bez milosti. To je dovelo do gašenja i pasiviziranja mnogih partijskih ogranaka u Hrvatskoj i Jugoslaviji, kao i do mnogih ubojstava i suđenja komunističkim aktivistama. Kada je 1935. godine došlo do ublažavanja diktature i uspostave djelomičnih građanskih sloboda, ilegalni komunistički redovi su se počeli konsolidirati i ponovo djelovati na terenu.³

Djelovanje Komunističke partije Jugoslavije (KPJ) u Bjelovaru u periodu od 1935. do 1940. godine (od 1937. Komunističke partije Hrvatske)

Nakon što je početkom šestosiječanjske diktature u Jugoslaviji došlo do provale u partijskoj organizaciji Bjelovar, kada je uhićeno 17 komunista, rad Partije u Bjelovaru pao je na niske grane i potpuno se pasivizirao.⁴ Uhićeni komunisti su sprovedeni u Zagreb gdje su saslušavani tri mjeseca. Nakon toga je dio njih pušten zbog nedostatka dokaza, a nekolicina ih je osuđena na vremenske kazne od devet mjeseci do četiri godine zatvora. Diktatura je znatno pogodila

komuniste u Bjelovaru. Tako tjednik *Bjelovarski vjesnik* prenoseći naredbu organa reda kojom se zabranjuje svaki oblik manifestacija za 1. svibanja 1935., te radničke povorke i druga okupljanja, ističe zanimljivost u policijskoj naredbi, gdje se spominje da nije dozvoljeno “štampanje listova crvenim slovima ili na crvenom papiru.”⁵ Sve do 1935. godine nije bilo nikakvog organiziranog djelovanja. Tek je povratkom Grge Jankesa⁶ s robije u Bjelovar, ponovo pokrenut partijski rad. Obnovljena je partijska ćelija u Bjelovaru i 1937. godine osnovan Okružni komitet KPH,⁷ zatim organizacija SKOJ-a, a obnovljene su i veze sa sindikatima i radničkim organizacijama, te se time Partija počela brzo oporavljati od udaraca zadobivenih u vrijeme diktature. Sjedište Okružnog komiteta je zbog ilegalnog djelovanja bilo naizmjenično u kućama njegovih članova u Bjelovaru. U to vrijeme posebno je ojačao sindikalni pokret kod krojačkih i postolarskih radnika, a razvijanjem rada u sindikatu, povećavao se broj novih članova Partije.⁸ Kako komunisti nisu mogli legalno djelovati, oni se uključuju u razne organizacije sindikalnog, strukovnog ili intelektualnog karaktera i tu aktivno djeluju. U nekima od njih je utjecaj komunista bio vrlo velik, a u drugima manji. Ujedinjeni radnički sindikalni savez (URSS) u Bjelovaru sve je više pod utjecajem komunista, tako da je Banska uprava raspustila njegov Mjesni međustrukovni odbor u travnju 1938. godine. Kasnije je kao protuteža URSS-u pod pokroviteljstvom HRSS osnovan Hrvatski radnički savez (HRS) u kojem je bio utjecaj Partije vrlo mali.⁹

5 “Uredba za 1. maj”, *Bjelovarski vjesnik*, br. 5., 1. II 1929., 1.

6 Grga Jankes (1906.-1974.) Član Komunističke partije Jugoslavije (KPJ) od 1926. godine. Sudjelovao u španjolskom građanskom ratu. Godine 1941. obavljao je dužnost sekretara OK KPH Bjelovar, a 1942. godine postao je komandant III. Operativne zone za Slavoniju. Proglašen narodnim herojem 1953. godine.

7 Sekretar Okružnog komiteta Komunističke partije Hrvatske (OK KPH) Bjelovar 1937. godine bio je Milan Bakić Baja, advokatski pripravnik, Srbin, a članovi dr. Franko Winter, advokat, Hrvat, Julius Eker, postolar, Hrvat, Stevo Šabić, natporučnik u mirovini, Hrvat i Andrija Katić, postolar, Srbin.

8 Prema evidenciji Znanstvene komore u Zagrebu u gradovima Bjelovaru i Križevcima bilo je ukupno 626 obrtnika, a izvan gradova po selima 1397. Za ostale podatke o gospodarskim pokazateljima u Bjelovaru i okolici vidi u djelu: MIRA KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Socijalne karakteristike stanovništva sjeverozapadne Hrvatske uoči Drugog svjetskog rata, Zbornik sjeverozapadne Hrvatske u NOP-u, Varaždin, 1976., 29.

9 STJEPAN BLAŽEKOVIĆ, Bjelovar, 1985, SIZ kulture Bjelovar, Bjelovar, 68

3 BOSILJKA JANJATOVIĆ, Politički teror u Hrvatskoj (1918.-1935.), Dom i svijet, Zagreb, 2002., Pregled istorije Saveza komunista Jugoslavije, Institut za izučavanje radničkog pokreta, Beograd, 1963., MILAN VESOVIĆ, Revolucionarna štampa u Kraljevini SHS 1918.-1929., Beograd, 1979.

4 Tjednik *Bjelovarski vjesnik* u članku pod naslovom Iskaz uhićenika od 1.I.1929. do 31.XII.1929. iznosi da je u tom periodu uhićeno ukupno 39 komunista. 4. I.1930, br 1., 2.

Već je 1936. godine broj komunista u Bjelovaru znatno porastao, iako je bjelovarska policija pooštrila nadzor nad kretanjem komunističkih čelnika. Počele su se javljati i partijske ćelije u okolnim mjestima kao što su Kapela, Ivanska, Bulinac, Veliki Grđevac i dr. Prema jednom istraživanju u bjelovarskom okrugu je 1938. godine djelovalo 25 partijskih organizacija s oko 170 članova.¹⁰ Neki članovi Partije su održavali bliske veze sa članovima ostalih stranaka u Bjelovaru, a neki su se od njih nalazili i u rukovodstvu Kotarske organizacije HSS-a, tako se na primjer Milan Bakić Baja, predsjednik OK KPH¹¹ nalazio u rukovodstvu Samostalne demokratske stranke u Bjelovaru, kao tajnik stranke, dok su mnogi drugi djelovali preko HSS-a.¹² Sam rad na osnivanju novih podružnica sindikata i partijskih ćelija nije bio nimalo lak, jer je postojao strah kod radnika od reakcije vlasnika i vlasti. Vidi se to u izjavi komunista Andrije Katića koji je često putovao po partijskim zadacima: (...) “u Koprivnici sam imao zadatak da osnujem partijsku ćeliju kod kožaraca, ali to nije uspjelo. U selu Narti nije uspjelo osnivanje podružnice, jer su bila prisutna svega tri radnika pa su oni pripojeni Bjelovaru, no ipak su te godine organizirali štrajk. U Podravsku Slatinu sam išao tri puta, u povodu osnivanja podružnice i štrajkova, te održavanja godišnjih skupština”, ističe A. Katić.¹³

Krajem 1937. godine u Bjelovaru je osnovan i Mjesni komitet KPH čime je njegova nadležnost prešla na cijeli teritorij tadašnjeg Kotara Bjelovar. Iste godine je osnovan i Okružni odbor “Crvene

pomoći” koji je imao zadatak da vrbuje i traži dobrovoljce za španjolski građanski rat, a ujedno je prikupljao pomoć i organizirao slanje paketa dobrovoljcima u Španjolsku. Pojačan je rad i među ženama i omladinom te su komunisti kao oblik okupljanja koristili kulturno-prosvjetna društva i sportske organizacije, poput Društva za prosvjetu žena i njezinu gimnastičku sekciju. Partija je kontrolirala i bjelovarsko društvo intelektualaca Rad, zbog čega su ga vlasti raspustile 1940. godine i njegov je rad zabranjen. Ubrzo je pokrenut i tjednik Glas Bjelovara, list pod utjecajem Partije koji je u jednom dugom razdoblju propagirao njezine ideje, na jedan prikriven način, jer je javna komunistička propaganda bila zabranjena. Koliko je širenje komunističke propagande tada bilo opasno govori i to da je upravo te iste godine pred Okružnim sudom u Bjelovaru trajao proces protiv Ive Marinkovića, gimnazijskog profesora iz Koprivnice i njegova četiri suradnika zbog “širenja komunističke literature i rada protiv ustavnog poretka zemlje”, te je Marinković nakon mučenja i priznanja dobio sedam mjeseci strogog zatvora.¹⁴ Vođen je proces i protiv pripadnika SKOJ-a Milana Bogdanovića i Ivana Luprete koji su za širenje komunističke štampe dobili po godinu dana strogog zatvora.¹⁵

S obzirom da je tada još vrijedila zabrana djelovanja političkih stranaka, list je predstavljen bjelovarskoj javnosti kao Nezavisni tjednik javnog mišljenja.

Tjednik Glas Bjelovara počeo je svoje djelovanje i rad u skladu s promjenama u tadašnjim međunarodnim odnosima sredinom 30-tih godina dvadesetog stoljeća. Posebno se to odnosi na politiku Sovjetskog Saveza, kada je na Kongresu Kominterne u Moskvi u kolovozu 1935. godine donijeta deklaracija o pojavi agresivnih fašističkih sila u Europi koje su velika prijetnja ne samo radničkoj klasi već i svim demokratskim snagama u Europi, te da će osnovni zadatak komunističkih partija biti u tome da okupljaju sve “progressivne

10 Prilozi za izučavanje historije Komunističke partije kotara Bjelovar 1919.-1952., Prosvjeta, Bjelovar, 1959.

11 Milan Bakić Baja (1913.-1941.) rođen u Bjelovaru, diplomirao Pravni fakultet u Zagrebu 1936. godine, te iste godine primljen u Komunističku partiju Jugoslavije (KPJ). Od 1937. do 1939. na dužnosti sekretara OK KPH Bjelovar. Uhićen od ustaša 1941., odveden u logor Danicu, a zatim u Jadovno, gdje je iste godine i ubijen.

12 O partijskom radu u Bjelovaru te godine izvijestio je Komintermu i Josip Broz Tito iz Pariza. Tito je bio u Bjelovaru u vezi prikupljanja dobrovoljaca za Španjolsku. U izvještaju stoji: “Razgovarao sam nekoliko puta s našim drugom iz Bjelovara (najvjerovatnije Franko Vinter op.a.). Uglavnom oni rade u HSS-u. Bjelovarski okrug je odnekada bio na lijevom krilu Radićeva pokreta. Oni su uspjeli sve mjesne organizacije HSS-a, mislim odbore, osigurati od utjecaja raznih reakcionarnih elemenata. Naši ljudi ne ulaze svugdje, naročito poznatiji, već pomažu ljevičarskim i demokratskim elementima da dođu na rukovodeći položaj. Iz tih organizacija se vrši pritisak na Mačeka i njegovu okolinu zbog reakcionarnih tendencija (...) zbog pisanja ‘Hrvatskog dnevnika’ o Španjolskoj itd.” Sabrana djela Josipa Broza Tita, Tom III, Izdavački centar “Komunist”, Beograd, 1982., 67.-68.

13 Prilozi za izučavanje historije Komunističke partije kotara Bjelovar, 32

14 Prilozi za izučavanje historije Komunističke partije kotara Bjelovar, str. 58.-63.

15 STJEPAN BLAŽEKOVIĆ, Bjelovar, 1985, SIZ kulture Bjelovar, Bjelovar, 72

i demokratske snage” protiv rastuće fašističke opasnosti kroz stvaranje Narodne fronte.¹⁶

Na izborima 5. V 1935. godine za bjelovarski okrug lista dr. Vlatka Mačeka s dr. Ivšom Lebovićem na čelu i seljakom Lukom Ilekovićem dobila je 12 908 glasova ili 69,85%, vladina lista Bogoljuba Jeftića s dr. L. Šoškim i dr. S. Bubićem dobila je 3512 glasova ili 19,30 %, a lista Stjepana Šiftara ispred Jugoslavenske radikalne zajednice (JRZ) 2058 glasova ili 11,85 %.¹⁷ Bjelovarski komunisti podržali su Mačekovu listu na čelu s dr. Lebovićem. I dr. Lebović i Ileković, zajedno s Đukom Bajsom pripadali su središnjoj liniji HSS-a (anglofilskoj), no prema izvorima iz OK KPH Bjelovar naginjali su više desnoj struji HSS-a, nego lijevoj. Lijevo krilo bjelovarskog kotarskog rukovodstva HSS-a još od prije se nalazilo pod utjecajem komunisti koji su u njemu ilegalno djelovali, kao što su Đuro Lalić, Stevo Šabić, Valent Polak, Blaž Kalafatić i drugi. Posebno jak utjecaj komunisti su postigli u Gradskom odboru HSS-a. Pod pritiskom desne struje HSS-a vodstvo HSS-a iz Zagreba je u nekoliko navrata tom Gradskom odboru zbog “komunističkog utjecaja” oduzimalo mandat.¹⁸ Najveća kriza u redovima bjelovarskog HSS-a izbila je krajem 1937. godine kada se desna struja odvojila i osnovala svoj HSS u Bjelovaru u kojemu Glas Bjelovara vidi same “Jeftićevce, Lukasovce i nacionaliste”, dok je podrška dana Đuki Bajsu, pravom predstavniku seljačke ideologije, “istinskom Radićevcu”, pripadniku središnje linije HSS-a.¹⁹ Komunisti su pokušali djelovati i na Hrvatsku seljačku i građansku zaštitu koja se počela ustrojavati 1937. godine u Bjelovaru i okolici pod vodstvom Slavka Gašparića i Fabijana Antoljaka, no ona je dobrim dijelom bila pod utjecajem, također ilegalnog, ustaškog pokreta. Određeni utjecaj Partije na pripadnike Hrvatske seljačke zaštite je

ostvaren u selima Tomašu, Severinu, Patkovcu, Jabučeti, Kapeli i nekim drugim manjim selima.

O tome kako je točno pokrenut Glas Bjelovara pisao je bjelovarski komunist Grga Jankes poslije rata: “U Bjelovaru su do srpnja 1935. godine izlazila dva lokalna lista.²⁰ Bila su desno orijentirana. Listovi su živjeli od dotacija režima. Dogodilo se da su odjednom prestali izlaziti u srpnju 1935. godine. Iskoristili smo priliku i pokrenuli naš Bjelovarski list. Plan je bio da list izlazi nedjeljno, da orijentira mase ulijevo, ali tako da bar u početku previše ne pada u oči. Urednik lista bio je neki student.²¹ (...) Nisam bio u uredništvu kada je izlazio treći broj, za koga je Kalafatić napisao članak u kojemu samo što nije na barikade pozvao. Zbog toga je list zabranjen, a urednik osuđen na tri mjeseca zatvora. (...) Kada sam rekao Kalafatiću²² da je šteta za list i pokret takvo “istrčavanje”, on mi je odgovorio da ne može da piše “limunadu”. Promijenili smo ime u Glas Bjelovara od ranijeg Bjelovarskog lista. Zamolili smo Derkosa²³ da se primi za urednika. S njim je razgovarao Bakić. Derkos je pristao. Mi smo pisali i vršili sve poslove da ne “zamaramo” dr. Derkosa. On je uvijek vidio list tek kada je bio odštampan, kao i drugi čitaoci.²⁴ Kada je Derkos preminuo 1938. godine, na njegovo mjesto je

16 Pregled historije Saveza komunista Jugoslavije, Institut za izučavanje radničkog pokreta, Beograd, 1963., 198-199.

17 “Izborni rezultati u srezu Bjelovar na izborima 5.V. 1935. godine”, *Bjelovarski vjesnik*, br. 19., 11.V 1935., 2., Dr. Ivša Lebović je umro 1938. godine, dok je Luka Ileković pokušao uspostaviti vezu s partijama 1944. godine, no nije uspio, te je strijeljan od ustaša.

18 STJEPAN BLAŽEKOVIĆ, Bjelovar, 1985, SIZ kulture Bjelovar, Bjelovar, 64

19 “Cjepači na djelu”, *Glas Bjelovara*, 21. VIII. 1937., 1., “Zar cijepanje hrvatskog seljačkog pokreta?”, *Glas Bjelovara*, 14.VIII. 1937., 1

20 Radi se o tjedniku *Nezavisnost*, glasilu Hrvatske zajednice (HZ), pod uredništvom dr. Vatroslava Fabeka, te tjedniku *Bjelovarski vjesnik* listu bjelovarskih demokrata, pod vodstvom Stjepka Škaleca i Većeslava Dobrovoljnja.

21 Vladimir Iliji (1915.-1940.) završio gimnaziju u Bjelovaru, te 1934. godine pristupio KPI. Kratkotrajno je bio uhićen 1935. godine i zatvoren u bjelovarskom zatvoru. Godine 1936. odlazi iz Bjelovara u Zagreb gdje upisuje Umjetničku akademiju u Zagrebu te tamo postaje aktivan član studentskog pokreta. Umro je od bolesti 1940. godine.

22 Ladislav Kalafatić (1892.-1942.), odvjetnik u Bjelovaru. Jedno vrijeme glavni urednik Glasa Bjelovara. Aktivni sudionik komunističkog pokreta. Ubijen u Jasenovcu.

23 Miško Derkos (1881.-1938.) diplomirao je na Pravnom fakultetu u Zagrebu, te je još kao student bio predsjednik Hrvatske napredne omladine, a kao osnivač Akademskog pjevačkog zbora “Mladost” iz Zagreba sudjelovao u Beogradu na krunjenju Petra I. Karađorđevića. Jedan od najistaknutijih omladinaca u redovima hrvatsko-srpske omladine. U Bjelovaru 1920. godine otvara odvjetnički ured, član Demokratske stranke i dugogodišnji urednik bjelovarskog tjednika demokrata “*Nezavisnost*”. Kasnije je u raskolu Demokratske stranke pristupio Samostalnoj demokratskoj stranci Svetožara Pribičevića. Kao odvjetnik često je branio mnoge članove HSS-a u političkim procesima, tako i u onom najpoznatijem, protiv vođe HSS-a u bjelovarskom kraju dr. Ivše Lebovića, 1933. godine.

24 GRGA JANKES, *Zapisi ilegalca*, Rad, Beograd, 1960., 179.-180. Nakon pregledanih brojeva Glasa Bjelovara može se ipak utvrditi da je dr. Derkos bio važan dio uredništva lista, pisac mnogih naslovnih članaka.

izabran Aleksandar Bakić,²⁵ te je time na čelo jednog utjecajnog lokalnog lista u Bjelovaru došao pravi član Komunističke partije. Prema zapisima Grge Jankesa Glas Bjelovara je izlazio u tiraži od 10 000 primjeraka, što se tada činilo velikom brojkom.

Pogledi Glasa Bjelovara na unutrašnju i vanjskopolitičku situaciju u Kraljevini Jugoslaviji i Europi u periodu od kraja 1935. do početka 1940. godine.

Tjednik Glas Bjelovara već je od svog osnivanja, osim unutrašnjopolitičkih događaja u Jugoslaviji, veliku pozornost posvećivao i događajima na svjetskoj pozornici, većinom u Europi gdje su se počeli zbivati događaji koji će radikalno promijeniti sliku međunarodnih odnosa. U drugoj polovici tridesetih godina dvadesetog stoljeća nacistička Njemačka i fašistička Italija krenule su mijenjati europski poredak kakav je skrojen krajem Prvog svjetskog rata, želeći potvrditi svoju naraslu vojnu i ekonomsku snagu te nametnuti Europi novi, fašistički poredak, utemeljen na negiranju demokracije, gušenju osnovnih ljudskih prava i sloboda te uvođenju rasnog zakonodavstva. Oba su sustava sebe vidjela i na prvoj liniji borbe protiv međunarodnog komunizma, oličenom u Sovjetskom Savezu. Ta je činjenica osobito pogodila uredništvo Glasa Bjelovara. Tako na naslovnoj stranici u članku *Rat ili mir* Glas Bjelovara komentira ulazak njemačkih trupa u demilitarizirano Porajnje, nakon čega se više ne može vjerovati "miroljubivosti" Njemačke. Ističe se važnost sovjetsko-francuskog pakta za sigurnost Europe, a pokazuju se i Hitlerova stremljenja za zemljom na istoku u njegovoj izjavi (...) "da na njemačkog čovjeka otpada 18 puta manje zemlje nego na jednog Rusa".²⁶ Nakon što je potvrdio da fašistički režimi opravdavaju svoju osvajačku politiku zbog prenapučenosti svojih država, predlaže da one provedu agrarnu reformu na "pustim

i slabo obrađenim" posjedima aristokrata što postoje u Italiji i Njemačkoj, te da tamo koloniziraju suvišak pučanstva.²⁷

Talijanski fašizam nije uspješan u agrarnoj politici i politici sela, prenosi se iz Hrvatskog dnevnika, lista HSS-a, jer ide na ruku veleposjednika, a protiv malih zakupnika, tako da je sada u Italiji od 26 milijuna hektara zemlje samo jedna četvrtina u rukama seljaka, a ostalo je pod veleposjedom.²⁸ Talijanski imperijalizam i kolonijalna politika često je bila na meti Glasa Bjelovara. Nakon talijanskog osvajanja Etiopije (Abesinije) u listu ističu da time opasnost za buduću sukob nije otklonjena, već samo pojačana. I dalje: "Žalosno" Društvo naroda, iako je utvrdilo napadača, nije uspjelo da ga spriječi u njegovim namjerama, a sankcije koje su uvedene često su izigravane od čisto fašističkim zemljama kao što su "Mađarska, Poljska ili Austrija". Jasno se upozorava da to nije kraj, jer da uslijed još veće zabune i nesigurnosti "sigurno je samo jedno da fašizam znači rat".²⁹ Često se piše o slabostima i gospodarskim problemima "fašističkih" država, prema izboru uredništva Glasa Bjelovara. Tako se u slučaju Poljske, za koju postoji simpatija u našoj javnosti zbog slavenstva, jasno govori da ta zemlja pod fašizmom nema budućnost, jer se režim oslanja samo na vojsku i više činovništvo. Dok izdaci za naoružanje "rastu kao kvasac", porezni sustav sve jače stišće iscrpljene mase gradova i sela. Ističe se važnost sve borbenijeg poljskog radništva koje kad-tad mora stupiti na scenu.³⁰

U sljedećem se broju kritizira pacifistička politika zapadnih europskih sila, ali i ukazuje na sklonost povlaštenih slojeva u tim zemljama ka koketiranju i privezivanju "svojih kola uz kola fašističkih pustolova".³¹ Pokazuje se psihološki i propagandni rad fašističkih diktatura koje povremene manje ratne sukobe (Etiopija, Mandžurija) prikazuju kao uvod u "neizbježno klanje", čime se propagira njegova "prirodnost" i neizbježnost, kao što je "prirodan prolom oblaka". Pacifisti su

25 Aleksandar Bakić, (1921.-1941.), godine 1938, postaje urednik "Glasa Bjelovara". Suraduje i u zagrebačkim "Novostima" u kojima od 1937. uređuje posebnu rubriku za grad Bjelovar. Član KPJ. Ubijen u Jadovnu 1941. godine.

26 "Rat ili mir", *Glas Bjelovara*, 21. III. 1936., 1., Članak se prenosi iz Hrvatskog dnevnika.

27 "Praznik mira", Glas Bjelovara, 11. IV. 1936., 1

28 Hrvatski dnevnik o položaju seljaštva u fašističkoj Italiji, *Glas Bjelovara*, 14. VIII. 1937., 1

29 "Slom Abesinije", *Glas Bjelovara*, 16.V. 1936., 1

30 "Križa poljske diktature", *Glas Bjelovara*, 23.V. 1936., 1

31 "Pacifisti i demokratski pokreti", *Glas Bjelovara*, 6.VI. 1936., 1

Glas Bjelovara 16.V. 1936. (Mussolini u Abesiniji)

bili i prije Prvog svjetskog rata samo “dobro-
namjerni čudaci” koji su umjeli da lijepo i birano
govore, ali čija riječ se nije daleko čula (...).³²
Vanjskopolitički događaj koji je najviše zaokupio
pozornost Glasa Bjelovara u tom razdoblju bio je
španjolski građanski rat, pri čemu se izražavala
potpuna potpora republikanskoj strani u sukobu i
razotkrivala “mutna i otrovna igra” zapadnoeuropskih
sila, koje su svojom politikom nemiješanja u
unutarnji sukob, indirektno pomagale borbu protiv
španjolskih republikanaca, i zapravo pridonijele
pobjedi fašizma u Španjolskoj. Zatim, ističu, da
iza napada na malog seljaka i radnika udruženih
u Narodnu frontu, stoje interesi veleposjednika i
svećenstva, koji su u ekonomskoj sprezi uvijek
govorili raji “budite zadovoljni s položajem koji
Vam je Bog odredio, kao što smo mi zadovoljni
sa našim položajem (i veleposjedima) i poštuju
svaku vlast jer ona dolazio od Boga. Sada je
situacija u Španjolskoj drukčija, na vlasti je Na-
rodna fronta, a vlasnici te stare fraze (dogme)
bacaju sada tu dogmu u ropotarnicu povijesti i
umjesto propovijedi i riječi uzimaju - još i oru-
žje.”³³ “Dobrovoljačke” trupe Njemačke i Italije
pristižu u pomoć generalu Franku, dok vlade
Pariza i Londona ne samo da stoički čute, već
uspostavljaju i sporazume s njima, da se srede
stvari u prometu Sredozemljem, koje je zbog rata
djelomično prekinuto ili nastaju incidenti. Tako
je potpisan “*Gentlemen's agreement*” između
Italije i Francuske u kojoj se izražava želja za

nemijenjanjem statusa quo u Sredozemlju, sve
u cilju francuske diplomacije da privuče Italiju
na svoju stranu.³⁴ Dokle će trajati strpljivost za-
padnih sila jer nasrtljivci ovu “filozofsku šutnju”
smatraju slabošću i njihov apetit raste. Stvorilo
se stanje slično onom iz 1914. (...) kako će biti
dalje pokazat će budućnost.³⁵ Glas Bjelovara je
vodio i polemike s nekim drugim listovima koji
su izlazili u Hrvatskoj, a najčešće s “klerikalnom”
Hrvatskom stražom. Tako je nakon bombardiranja
Guernice, glavnog grada španjolske pokrajine
Baskije, jedan od opisa tog događaja prenio i Glas
Bjelovara, točnije, opis jednog kanonika koji je
između ostalog izjavio da u Guernici nije bilo voj-
ske, te da bi po njegovom mišljenju “bilo najveće
svetogrđe, ako bi se jednog dana u katedrali u
Guernici služila misa-zahvalnica za pobjedu Fran-
covog oružja”. List napada kao blasfemiju članak
Hrvatske straže da se kod Guernice nalazilo 14
bataljuna republikanske vojske i njihov zak-
ljučak (...) “prema tome je očita lažljivost tvrdnje
“crvenog kanonika”.³⁶ Osim Hrvatske straže na-
padani su i listovi nacionalista *Rakovica*, *Mlada
Hrvatska* i *Hrvatska smotra*, a i vodstvo Matice
hrvatske na čelu sa Filipom Lukasom, jer je pod
njegovim vodstvom Matica pala na “niske grane
političkog agitatora (...) toliko suprotnog od načela
hrvatskog seljačkog pokreta”, zbog podrške
“klerikalnim” novinama. Profesor Lukas i drugi
omladinu truju člancima, gdje se “mir proglašuje
zlom”, a službeno vodstvo hrvatskog naroda na
čelu s V. Mačekom proglašava se “najvećom laži
suvremene Hrvatske”.³⁷ Osuđuju se i plakati koji
su osvanuli po gradu i na crkvi Sv. Terezije u
Bjelovaru koji u boji hrvatske trobojnice prenose
dekret o mobilizaciji protiv svih onih kojima
Hrvatska straža nije svetinja, te se prenosi javna
osuda Kotarske organizacije HSS-a u Koprivnici
protiv Hrvatske straže koja je “nepošteno i podlo”
pisala o prvaku HSS-a u Koprivnici Mihovilu
Pavleku Miškini.³⁸ List je žestoko napadao
i unutrašnje pojave parafašističkih ideja. Tako

32 Glas Bjelovara, 6. VI. 1936.1 “Pacifisti i demokrati”

33 “Tko se krije iza španjolskih fašista”, Glas Bjelovara, 15.VIII. 1936., 1

34 Neutralnost i “Gentlemen's agreement”, Glas Bjelovara, 16. I. 1936., 1

35 “Španija”, Glas Bjelovara, 21. VIII. 1937., 1., “Stvari se zapliću u odboru za neuplitanje”, Glas Bjelovara, 10 VII. 1937., 3

36 “Crveni kanonik” Katolički kanonik o stradanju baskijskog naroda, i naša domaća klerikalna štampa o “crvenom kanoniku”, Glas Bjelovara, 1.V. 1937., 3

37 “Mobilizacija klerofašizma”, Glas Bjelovara, 1.V. 1937., 2

38 “Vjera i politika”, Glas Bjelovara, 10.VII. 1937., 2

je pred skup Jugoslavenske nacionalne stranke (borbaši) Svetislava Hodžere u Bjelovaru, ta stranka opisana kao puki “fašistički trulež”, jer su seljaci radnici prozreli ličnu reklamu “vođe”, plave košulje s remenčićima, “borbački pozdrav” i vođino razvlačenje energičnih grimasa, po svojim uzorima Hilteru i Mussoliniju.³⁹

Glas Bjelovara 23. V. 1936. (fašisti stavljaju slamnate lutke sa fašističkim pozdravom). Karikatura imputira da fašisti u Njemačkoj nemaju širu narodnu podršku.

Da opiše militarističku atmosferu u tadašnjoj Njemačkoj, tjednik Glas Bjelovara je zabilježio utiske s Olimpijade u Berlinu 1936. godine bjelovarskog sportaša Petra Goića. Prema njegovom svjedočanstvu, sama olimpijada je odlično organizirana na vojničkom principu, međutim primjećuje da je cilj olimpijade većinom bila promocija Hitlerovog režima i njegovih uspjeha, a ne međunarodnog sporta. Opisujući ugođaj otvaranja Olimpijade autor ističe da su prilikom ulaska na stadion pojedine delegacije prolazile oko stadiona i pozdravljale Führera, svaka narodnost onako kako je to običaj kod njih, ali publika nije na sve pozdrave jednako odgovarala (...) Oni koji su pozdravljali dizanjem ruke dobivali su veći aplauz nego drugi, a isto tako bolje su primani oni koji simpatiziraju režim. (...) Na svakom koraku vojničke uniforme, sportaši su prevoženi vojničkim autobusima (...) svaka delegacije je imala jednog vojnog časnika kao vodiča (atašea). Opisuje se i

incident u Olimpijskom selu kada je prikazan film “Vojska i sport” koji govori o korisnosti sporta za vojničke aktivnosti, skakači dobro skaču preko potoka, bacači mogu da bacaju daleko ručne granate. Pri tome su strane delegacije u znak protesta počele zviždati i napuštati salu, a čulo se glasno uzvik “Zar su zato Olimpijske igre”.⁴⁰

List je donosio i vijesti iz dalekog Japana, sugerirajući da i tamo “niponizam” specijalni oblik japanskog fašizma ne uspijeva, jer da su radničke i seljačke mase pauperizirane i onemogućene u političkoj borbi. Radničke nadnice su dvostruko niže nego u Europi, a krupna industrija uništava srednji sloj pridonoseći daljnjem sniženju radničkih nadnica. Usprkos tome japanski imperijalizam, kako navodi list, je vrlo uspješan u svom panazijskom programu pod parolom “Azija azijatima”, te da je infiltracija japanskog kapitala jasno povezana s osvajačkim namjerama japanskih militarista. Posebno se ističe pitanje Sibira, Kine i Filipina koji se nalaze pod mogućim udarom japanske kolonizacije.⁴¹ List donosi izvještaj o teškoj situaciji u okupiranom dijelu Kine i izdajničkoj ulozi vlade u Nankingu koja je u strahu “pred radnicima i seljacima” pružila ruku Japancima, a to znači izdaju svoga naroda. List također govori o buđenju kineske inteligencije koja se pridružuje “kitajskim seljacima i radnicima” u njihovoj borbi.⁴²

List je odobravao svako zbližavanje malih europskih država sa Sovjetskim Savezom, a u cilju slabljenja Njemačke, a i inače je branio sve poteze vlastodržca iz Kremlja. Tako je uzdignut sporazum (pakt) Čehoslovačke s Rusima jer to doprinosi i jačanju Male Antante.⁴³ Isto tako Glas Bjelovara je pravdao strijeljanje maršala Tuhačevskog jer je on s ostalim okrivljenim generalima namjeravao srušiti tadašnji poredak u Sovjetskoj Rusiji i zavesti vojničku diktaturu, što je i dokazano francuskom generalštabu jer je ruska strana njima dala potpuni dosje suradnje maršala Tuhačevskog s *Reichswehrom*.⁴⁴ List je dao i puno

39 “Pred sutrašnjim ‘borbaškim’ zborom”, Glas Bjelovara, 18. IV. 1936., 1

40 “Utisci s Olimpijade u Berlinu”, Glas Bjelovara, 15. VIII. 1936., 3

41 “Kriza u Japanu i problem Dalekog istoka”, Glas Bjelovara, 13. II. 1937., 1

42 “Kina se budi”, Glas Bjelovara, 10.VII. 1937., 3

43 “Značaj Male Antante”, Glas Bjelovara, 28.V. 1938., 1

44 “W. Steed o planovima Rajhsvera i streljanju maršala Tuhačevskog”, Glas Bjelovara, 10.VII. 1937., 3

prostora smrti Maksima Gorkog za kojeg piše da je podržavao stvaranje džinovskih narodnih fronta u uvjerenju da je "jednakost, kruh i sloboda" osnova čovječanske politike.⁴⁵ Sredinom 1939. godine, nakon što je ukinuta državnost ostataka Čehoslovačke, list donosi članak koji govori o vojnoj snazi Sovjetskog Saveza, tj. dio izvještaja komesara za rat Vorošilova pred partijskim kongresom u Moskvi, jer je domaća javnost bila upoznata sa čistkama među sovjetskom vojskom u prethodnom periodu. Tako se ističe u izvještaju da je ljudstvo vojske povećano za 203 %, najviše stajajući kadar vojske. Jedna obrambena divizija umjesto 13 000 ljudi sada broji 18 000 pripadnika. Stanje borbenih kola je također povećano za 191 %, lakog topništva 34%, srednjeg 26 %, dok je teško topništvo poraslo za 85 % itd. Na kraju je istaknuto da sovjetski zrakoplovi prolaze 500 kilometara na sat, a postižu 15 000 km u visinu.⁴⁶ Zanimljivo da u tadašnjem preslagivanju velikih sila uredništvo lista stavlja Sovjetski Savez na stranu Velike Britanije i Francuske, jer su oni jedini kadri da zaštite male europske narode od nadirućeg fašizma. Jer, iako je u posljednje vrijeme poljuljana vjera u zaštitu (*I Abesinija, i Austrija, i Čehoslovačka i Španjolska imale su pune torbe obećanja, pa gdje su danas? Kada prigusti, neće se veliki tući za male.*), treba pružiti šansu "demokratskom savezu."⁴⁷ Vidjelo se da je uredništvo bilo iznenađeno sklapanjem pakta Hitler-Staljin, pa se tada ne pojavljuju vijesti o Sovjetskom Savezu. Međutim, mir koji je potpisan nakon napada Sovjetskog Saveza na Finsku tumači se kao "slavenska širokogrudnost i dokaz istinske miroljubljivosti" Sovjetskog Saveza, te se ističe neutralnost Švedske i Norveške koje nisu dopustile dolazak savezničkih dobrovoljaca na stranu Finske.⁴⁸

S obzirom da je tjednik Glas Bjelovara u periodu od kraja 1935. do početka 1940. godine bio zapravo jedini lokalni list za grad Bjelovar i bjelovarski kraj, njegove vijesti o lokalnim političkim, gospodarskim i društvenim zbivanjima imaju veliki značaj. List je donosio vijesti, komentare

i osvrte na unutrašnju političku situaciju u zemlji, posebno oko rješavanja hrvatskog pitanja, a težište je stavljao na rješavanje teške socijalne i gospodarske situacije radnika, seljaka i obrtnika bjelovarskog kraja. List je uglavnom podržavao politiku HSS-a i podupirao većinu njegovih težnji, dajući prednost lijevom krilu HSS-a i njegovim inicijativama i idejama koje su mu bile pristupačnije. Već u prvom broju, u programatskom članku *Zašto izlazimo* prevladava socijalno pitanje, govori se o nizu gradskih uprava koje su prošle, a "žabokrečina se jedva na površini uzbičala", sve te uprave mogu se spojiti u jednu osobu koja nije u tom razdoblju napravila ništa, jer grad su živi ljudi, a ne apstraktni pojmovi, radi se o ogromnoj većini obespravljenih "koji u znoju svog lica zaslužuju koru kruha", i gradska uprava, ma ko da je na njenom čelu, mora da im pruži i omogućiti bar "život snošljiv za čovjeka".⁴⁹

Ponekad su predlagana sovjetska rješenja za siromašno jugoslavensko gospodarstvo, koja su se djelomično počela ostvarivati kada je KPJ došla na vlast poslije rata. Tako L. Kalafatić predlaže plansku privredu za Jugoslaviju, u komunističkoj žustrini, jer je takav plan moguć samo onda ako se "udruži fanatična vjera u uspjeh one ideologije, koja pokreće polugom planske privrede. Stvaraoci takvog plana moraju da žrtvuju ne samo sva sredstva (...) nego da i daju svoje živote (...). Tu ne smije da bude traga egoizmu, traži se asketizam. (...) velika ideja treba da drži cijeli jedan narod u nekoj radnoj ekstazi koja ruši sve prirodne i umjetne sponne elementarnom snagom(...).⁵⁰ Inače ovakvi članci nisu prevladavali u listu, predlagana su neka sasvim druga primjerenija rješenja. Zalažući se za seljačku demokraciju list je stajao na stanovištu da bi trebalo organizirati cijeli privredni život na zadružnoj osnovi, pri čemu je propagirao i ideje HSS-a. Sve bi išlo preko zadruge, i krediti i proizvodnja i potrošnja, a predlagala se revizija cijena industrijskih proizvoda.⁵¹ Radništvo nije predstavljalo značajnu društvenu bazu u Bjelovaru, te je bjelovarski okrug po svojim industrijskim kapacitetima dijelio zaostalost industrijskog razvoja Jugoslavije. U njemu kao

45 "Uz smrt Maksima Gorkog", *Glas Bjelovara*, 27. VI. 1936., 1

46 "Vojna snaga Sovjetske Rusije", *Glas Bjelovara*, 1. IV. 1939., 1

47 "Neopravdano nepovjerenje", *Glas Bjelovara*, 8. IV. 1939., 1

48 "Mir na sjeveru", *Glas Bjelovara*, 21.III. 1940., 1

49 "Zašto izlazimo", *Glas Bjelovara*, 23. XI. 1935., 1

50 "Planska privreda", *Glas Bjelovara*, 8. II. 1936., 2

51 "Seljačka država", *Glas Bjelovara*, 8. II. 1936., 1

najjačem industrijskom centru regije radio je svega 1.161 radnik. Postojala je Tvornica keksa i dvopeka Dragutina Wolfa sa 100 radnika, tekstilna tvornica *Biser* Aleksandra Pollaka i Izaka Perla sa oko 90 radnika, tvornica suhomesnate robe *Josip Svoboda* sa oko 40 radnika, manja tvornica cipela Dragutina Weisa, te nekoliko mlinova. Postoji relativno velik broj ciglana u okolici grada zbog dobre zemlje kao osnovne sirovine. Najveći rudnik lignita u bjelovarskom kraju bio je u selu Mišulinovac sa oko 200 radnika, dok je onaj u Glogovcu zapošljavao 400 radnika.⁵² Sve ove tvrtke još su se našle i na udaru gospodarske krize koja je potresla Europu, te su stoga predstavljale plodno tlo za prodiranje komunističkih ideja. Glas Bjelovara je često javljao o aktivnostima radnika i kritizirao politiku vlasnika tvornica. Tako govori o minimalnim nadnicama koje radnici dobivaju, a s njima se ne može kupiti ni onoliko kruha "koliko je potrebno, a o odjeći da se ne govori". Citira se jedan tvorničar kada je izjavio: "Zašto da plaćam 25 dinara radnika kad ga dobijem za 5 dinara i sretan je samo da radi".⁵³

List javlja i o uspjesima radnika koji su uspjeli sklopiti kolektivni ugovor u tvornici Dragutina Wolfa, kojim je priznat 8-satni rad, a preko 8 sati plaća se radnicima 50% više od uobičajene nadnice, te u nedjelju i blagdane 100% više od radnih dana u tjednu. Neke tvrtke odbijaju sklapanje kolektivnog ugovora, polako otpuštaju članove sindikata (HRS), te zapošljavaju neorganizirane radnike i tako obaraju nadnice.⁵⁴ Na njegovim stranicama može se primijetiti da je prednost davana Ujedinjenom radničkom sindikatu (URS-u), u kojemu su komunisti držali glavne poluge, a ne sindikatu HRS-a, pod organizacijom HSS-a. Tako se često predlagalo ujedinjenje obaju sindikata, jer su komunisti teško prodirali u HRS, a isticalo se da je URS probitačniji, te da je on, npr., većinom ishodio povoljniji kolektivni ugovor u tekstilnoj tvornici Aleksandra Pollaka, a ne HRS i njegov predsjednik Ivan Grivić.⁵⁵

52 MIRA KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Socijalne karakteristike stanovništva sjeverozapadne Hrvatske uoči drugog svjetskog rata, Zbornik sjeverozapadne Hrvatske u NOP-u, Varaždin, 1976., 31.

53 "Minimalne nadnice radnika", *Glas Bjelovara*, 16.V. 1936., 3

54 "Pokret radnika u tvornici Wolf", *Glas Bjelovara*, 22 VIII. 1936., 2., "Kolektivni radnički ugovori", *Glas Bjelovara*, 10. IV. 1937., 2

55 "Novi kolektivni ugovor u pletioni Aleksandra Pollaka", *Glas Bjelovara*, 14.V. 1937., 5

Komunisti su imali velikog uspjeha u Udruženju zanatlija za grad i kotar Bjelovar, tako da je njihova lista na čelu s Juliusom Eckerom nekoliko godina bila pobjednička. Između ostalog i zbog toga jer je list često pisao o bijednom položaju obrtničkog staleža kojega muči mali dohodak i nizak standard, te o *nadriobrtnicima* koji posluju izvan zakona. Nikakve komisije, osim poreznog egzekutora "nisu zavirile u njihove stanove (...) od dvije prostorije koje služe za radionu, kuhinju i spavaću sobu (...) stanovi su bez svjetla i svježeg zraka, te su legla svakovrsnih bolesti, poput tuberkuloze."⁵⁶ Davana je podrška svakoj borbi protiv nepravde krupnog kapitala. Stručna sekcija postolara Bjelovar tužila se gradskom zastupstvu, da tvrtka "Bata" iz Borova kraj Vukovara, šalje vlastitim teretnim automobilom svoju robu u prodavaonice u Bjelovaru, izbjegavajući platiti gradske daće (uvoznina na robu), pri čemu je cijena cipela vrlo niska, te postolarski obrt trpi velike gubitke.⁵⁷

Mjesec dana prije list je donosio vijesti s velike narodne skupštine koja je održana u Bjelovaru pred 30 000 ljudi na Trgu Stjepana Radića, a na kojoj su nastupili predstavnici HSS-a i Samostalne demokratske stranke, gdje se istuče da "hrvatski narod želi da bude ravnopravan sa svojom slovenačkom i srpskom braćom, da s njima

56 "Položaj malog obrtnika. Teško stanje obrtničkog staleža", *Glas Bjelovara* 10.VII. 1937., 1

57 "Stručna sekcija postolara upravlja je gradskom zastupstvu u Bjelovaru slijedeću ispravku", *Glas Bjelovara*, 15. II. 1938., 2

gradi ovu državu, koju je prihvatio i u kojoj će vladati sloga, rad i poštenje (...), tek će onda svaki Srbin, Hrvat i Slovenac uistinu moći nazvati (Jugoslaviju) svojom državom.⁵⁸ Glas Bjelovara je posvećivao veliku pozornost izborima u Kraljevini Jugoslaviji koji su raspisani za 11. prosinca 1938. godine. List je neprikosnoveno stajao na strani HSS-a i Seljačko-demokratske koalicije, tako da je objavljivao izvještaje samo s njihovih skupova, te prenosio imena kandidata na zemaljskoj listi dr. Vladka Mačeka. U predizbornu djelatnost uključio se prijenosom skupa HSS-a i Udružene opozicije u Bjelovaru sredinom rujna 1938. godine, na kojemu su govorili narodni zastupnik HSS-a profesor Ljudevit Tomašić, Dušan Kecmanović ispred SDS-a, Jozo Martinović iz Dalmacije, Većeslav Wilder, križevački narodni zastupnik HSS-a Andrija Papo, bjelovarski zastupnik Luka Ileković i mnogi drugi. U svom govoru koji je izazvao najveće oduševljenje profesor Lj. Tomašić je istaknuo da je "narod jedini faktor koji imade pravo konačno odlučiti o svim državnim poslovima". Komentar lista je bio da bi ovo oduševljenje "masa hrvatskih i srpskih seljaka bilo bi bezizgledno gasiti (...) jer ono što je hrvatski narod preturio preko glave, neće se više vratiti."⁵⁹ U članku "Izbori" procjenjuje se da je sasvim izlišno procjenjivati o ishodu izbora u hrvatskim krajevima, jer oni stoje velikom većinom na strani zemaljske liste dr. V. Mačeka. U ostalim krajevima će ostale stranke Bloka narodnog sporazuma imati prilike pokazati svoju snagu.⁶⁰ List je prenio i izvratke iz članaka "Deutsche Allgemeine Zeitunga" iz nacističke Njemačke koja hvali politiku dr. Stojadinovića i njegove vlade i prenosi stajalište tih novina da se "ne može sumnjati u vladin uspjeh", u što uredništvo Glasa Bjelovara sumnja.⁶¹ Prenošene su izjave sa svih sastanaka HSS-a u bjelovarskoj okolici i izborna promidžba, kao što je sastanak Kotarske organizacije HSS-a u Bjelovaru, skup pristaša HSS-a u gostionici "Kruna" u Bjelovaru, te sastanak rukovoditelja HSS-a u Velikom Trojstvu kraj Bjelovara.⁶²

Kao kandidati Zemaljske liste dr. Vlatka Mačeka za kotar bjelovarski na izborima 11. prosinca 1938. godine pojavljuju se ispred HSS-a Tomo Baburić, seljak iz Banske Selnice i Franjo Hegeduš, seljak iz Lalića, a ispred SDS Nikola Dešić, seljak iz Rajića i Ljuban Vukadinović, seljak iz Ravneša. Ukazivano je i na akcije ustaškog pokreta koji je tada pozivao hrvatski narod da ne glasuju na izborima. Međutim, njihova akcija je "doživjela potpuni krah," da su tu frankovački elementi za hrvatski narod "likvidirani i sahranjeni" jer samo remete jedinstvo hrvatskog naroda.⁶³ I predavanje dr. Mile Budaka u Bjelovaru popraćeno je prilično rezervirano, natuknuto je da je njegovo predavanje ispalo prilično nejasno, iako je na predavanju bilo tisuću ljudi, većinom građanstva. Dalje se navodi da list poznaje Budaka i njegove novine *Hrvatski narod* koje pišu protiv HSS-a i dr. Mačeka, te njihovu politiku naziva "sporazumaškom" ili "mlakom", navodi da se HSS povodi za demokracijom koja je u današnjoj Europi "preživjela". Neka se ti "dina-mični i veliki susjedi" drže svojih granica i sve će biti u redu.⁶⁴

Glas Bjelovara donosi rezultate izbora od 11. prosinca 1938. godine, pa je tako za listu dr. Vladka Mačeka u bjelovarskom kotaru glasovalo 15.763 birača, za Samostalnu demokratsku stranku (SDS) 335, te za Jugoslavensku radikalnu zajednicu 3.107 birača.⁶⁵ Međutim, iako je lista dr. Mačeka dobila apsolutnu većinu glasova u bjelovarskom kotaru, po postojećem zakonu prema kojoj pobjedničkoj listi na području Kraljevine Jugoslavije pripada 60% mandata (lista predsjednika vlade dr. Stojadinovića) proglašeni su narodnim zastupnicima dr. Stevan Bubić⁶⁶ i Ante Kovač - Pffikus (prebjeg iz Jugoslavenske nacionalne stranke JNS) ispred JRZ. Glas Bjelovara prenosi izjave novoizabranog zastupnika Ante Kovača koga malo Bjelovarčana poznaje, pri tome ga ismijavajući: "Ja osjećam silnu snagu, golemu podršku, za mene su svi koji su htjeli Jugoslaviju

58 "Velika narodna skupština u Bjelovaru", *Glas Bjelovara*, 7. XII. 1935.,

1., "Nakon bjelovarske skupštine", *Glas Bjelovara*, 14. XII. 1935., 1

59 "Narod je kazao svoje", *Glas Bjelovara*, 17.IX. 1938., 1

60 "Izbori", *Glas Bjelovara*, 15. X. 1938., 1

61 "Početak izborne borbe", *Glas Bjelovara*, 22. X. 1938., 1

62 "Uspio izborni sastanak pristaša dr. V. Mačeka", *Glas Bjelovara*, 26. XI.1938., 1., "Sastanak općinske organizacije HSS u Trojstvu", isto

63 "Značaj izbora", *Glas Bjelovara*, 17. XII. 1938., 1

64 "Prilično jasna nejasnoća. Povodom predavanja dr. Mile Budaka", *Glas Bjelovara*, 6.V. 1939., 1

65 "Rezultati izbora za u bjelovarskom kotaru po pojedinim biralištima", *Glas Bjelovara*, 17.XII. 1938., 2

66 Stevan Bubić (1877-?), odvjetnik u Bjelovaru. U 1. svjetskom ratu sudjeluje kao dobrovoljac na Solunskoj fronti. Bio je vođa Jugosl. radikalne stranke u Bjelovaru i od 1924. godine glavni urednik novina Radikaliski glas. Nakon osnutka NDH protjeran u Srbiju.

prije Jugoslavije i koji je hoće danas. Ja sam sebi uobrazio da imam na milijune glasova (...) Više nego dr. Maček. Moja su prsa nevjerovatno široka. Ja istovremeno u Zagrebu udišem zrak Ohrida, Subotice, Maribora i Metkovića (...).⁶⁷

Sporazum Cvetković-Maček Glas Bjelovara i njegovo uredništvo su svesrdno podržavali proglašavajući to hrvatskom pobjedom, a ujedno i pobjedom demokracije. Pokazuje se da će Banovina Hrvatska biti nešto drugo od ostatka države, jer se uvodi tajno glasovanje na izborima koji je pravi zalog demokracije. Ujedno se pozivaju prečanski Srbi da dokažu da su na hrvatskoj strani, jer Srbi u Hrvatskoj "moraju da budu spona između Zagreba i Beograda, a ne malj u rukama propalih tipova."⁶⁸ Ipak nije sve bilo tako idealno. Postoji izvještaj o razdoru u bjelovarskoj Gimnaziji koji je poslao njezin direktor Blaž Rukavina prosvjetnim vlastima u Zagreb: "U nastavničkom zboru bjelovarske Gimnazije postoje dva tabora, hrvatski i protuhrvatski, u svakom po 11 lica."⁶⁹ Vrlo brzo su se pokazali i neki konkretni potezi nove banovinske vlasti, tako su početkom rujna Hrvatska seljačka zaštita i mjesni funkcionari HSS-a, zgradi "Sokolskog doma" vratili njen pravi naziv "Hrvatski sokol", kakav je imala prije dikature kraja Aleksandra.⁷⁰ Taj stav prema Sporazumu je u prvi mah podržavala KPJ i KPH, no nakon nekoliko mjeseci je taj Sporazum ocijenjen kao sporazum hrvatske i srpske buržoazije koje su podijelile vlast na teret najširih slojeva naroda. Zbog toga je izgleda došlo i do smjene u OK KPH Bjelovar, pri čemu je cijelo vodstvo smijenjeno, a novi sekretar OK KPH Bjelovar je postao je Kasim Čehajić - Turčin. Otišao je i dosadašnji glavni urednik Glasa Bjelovara Aleksandar Bakić, a postavljen je dr. Ladislav Kalafatić.⁷¹ U isto vrijeme počeli su sukobi između lijevog i desnog krila HSS-a kada je pristaša desnog dr. Ivan Gaščić izabran za gradskog povjerenika grada Bjelovara. Lijevo krilo HSS-a je povelu napade

na njega, što je podupirao i *Glas Bjelovara* i novi list *Bjelovarski tjednik* pod uredništvom Slavka Antolića. Općinska organizacija HSS-a Bjelovar je objavila dopis u kojemu se ona ograđuje od poslova gradske uprave i oko sastavljanja novog proračuna.⁷² Gradski povjerenik dr. Gaščić je preko svojih ljudi u gradskoj upravi tužio Glas Bjelovara zbog povrede Zakona o štampi.⁷³ Krajem ožujka 1940. godine Glasu Bjelovara je zabranjeno izlaženje i rad.

Summary

What Glas Bjelovara, left-orientated paper wrote 1935-1940

Keywords: weekly Glas Bjelovara, Yugoslav Communist Party(KPJ), propaganda, Bjelovar

Although founded by the Communist Party, the weekly paper 'Glas Bjelovara'/Voice of Bjelovar could not propagate communist ideas but was forced to carry out left-wing civil policy influenced by Dr Derkos. It did not stand out against power holders but advocated agreement between Serbian and Croatian peoples in Yugoslavia thus supporting the programme of HSS (Croatian Peasant Party). Speaking of foreign policy, the weekly attacked

German nazism and Italian fascism as ideologies of 'evil and hatred'. The paper spoke in favour of each Soviet Union's move or decision on international plan. The weekly's aim was to attract working class of Bjelovar to join the communists, as they were the only workers' representatives and protectors against the government repression and big capital. The weekly supported the left-wing HSS in intraparty struggles and favoured those unions and artisans' associations where communists were influential or were in control. In period from 1935 to the beginning of 1940 Glas Bjelovara was the only local paper of the area and its news about local policy, economic or social events remained the only witness of the time.

67 "Nevjerovatno široka prsa", *Glas Bjelovara*, 8. IV. 1939., 1

68 "Hrvatska pobjeda - ujedno je i pobjeda demokracije", *Glas Bjelovara*, 2. IX. 1939., 1., "Odgovornost prečanskih Srba", *Glas Bjelovara*, 2.VII. 1939., 1

69 STJEPAN BLAŽEKOVIĆ, Bjelovar, 1985, SIZ kulture Bjelovar, Bjelovar, 55

70 "Na zgradi 'Hrvatskog sokola' uspostavljen stari natpis", *Glas Bjelovara*, 2.IX 1939., 1., "Poslije sporazuma", *Glas Bjelovara*, 8.X.1939., 1

71 STJEPAN BLAŽEKOVIĆ, n.dj., 72., Blažeković piše o sektaškim sukobima u KPH Bjelovar.

72 "HSS otklanja odgovornost za rad u gradskoj općini", *Bjelovarski tjednik*, 16. III. 1940., 1

73 "Glas Bjelovara pred sudom", *Glas Bjelovara*, 21.III. 1940., 2., Humoristički list *Peckalo* koji je izlazio u Bjelovaru objavilo je u svom broju 6. članak pod ironičnim naslovom "Dr.Gaščić postao urednik *Glasa Bjelovara*".